

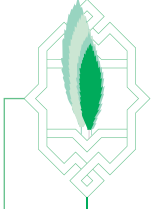
Establishment of medical centers and health services by Hosseini delegations with the benefit of efficient endowments

Zahra Pourshabani*

Abstract

The enduring functions of waqf in different eras are clearly evident in the social, economic, religious and cultural structure of Iran. Knowing the potential and actual motivations in the institution of Iranian-Islamic culture, we can see a wide reflection of social endowment in providing the health of the society as well as assisting in the treatment of various strata. One of the valuable opportunities in the implementation of these benevolent intentions can be done in line with the mourning of Hosseini (PBUH). Undoubtedly; If the benefactors and the benefactors make their intentions in Hosseini mourning by considering the efficient endowment focused on the construction of medical centers and charitable hospitals, it will have valuable results in the growth and dynamics of the endowment in the society according to the social needs. Based on this, the present article is a theoretical research with a social, religious approach in a descriptive-analytical way and based on written and library sources, and its purpose is to investigate the efficient endowment in the field of community health, which is serving different layers of the able-bodied and They are the needy of society.

Key words: Health services, treatment centers, efficient endowments, Hossein boards

إنشاء المراكز الطبية والخدمات الصحية من قبل المجالس الحسينية بالاستفادة من الوقف الفعال

زهراء بورشعابانيان*

خلاصة

لوقف اعمال مشهودة في ايران و على مر العصور المختلفة في مجال البنية الاجتماعية و الاقتصادية و الدينية و الثقافية. ومن خلال الدوافع المحتملة و الفعلية في مؤسسة الثقافة الإيرانية الإسلامية حيث يمكننا أن نرى انعكاسا واسعا للوقف الاجتماعي في توفير سلامة المجتمع وكذلك مساعدة مختلف الطبقات. ومن الفرص الثمينة في تنفيذ هذه النوايا الخيرة أن تتم بالتزامن مع عزاء الامام الحسين عليه السلام. مما لا شك فيه؛ إذا عبّر الخيرون و وافقون عن نيّتهم في مجالس عزاء الامام الحسين عليه السلام باعتبار الوقف الفعال يركز على بناء المراكز الطبية و المستشفيات الخيرية، فسيكون له نتائج قيمة في نمو و حركة الوقف في المجتمع وفقا لمتطلبات المجتمع. على هذا الاساس فإن هذا المقال هو بحث نظري ذو منهج اجتماعي ديني بطريقة وصفية تحليلية موثق في المصادر المكتوبة و المكتبية، و هدفه دراسة الوقف الفعال في مجال صحة المجتمع الذي يقدم الخدمة الى الكثير من المحتاجين .

الكلمات المفتاحية: خدمات صحية، مراكز علاج، أوقاف فعالة، مجالس حسينية.

ایجاد مراکز درمانی و خدمات سلامت توسط هیئت‌های حسینی

زهرا پور شعبانیان*

چکیده

کارکردهای ماندگار وقف در دوران‌های مختلف در ساختار اجتماعی، اقتصادی، مذهبی و فرهنگی ایران کاملاً مشهود است. با آگاهی از انگیزه‌های بالقوه و بالفعل در نهاد فرهنگ ایرانی - اسلامی بازتاب وسیعی از وقف اجتماعی را در تأمین سلامت جامعه و همچنین مساعدت در درمان اقشار گوناگون می‌توان مشاهده نمود. یکی از فرصت‌های ارزشمند در اجرای این نیت خیرخواهانه می‌تواند، در راستای عزاداری هیئت‌های حسینی علیه السلام صورت گیرد. بی‌تردید اگر خیرین و واقفین نیت خود در عزاداری‌های حسینی را با در نظر گرفتن وقف کارآمد متمرکز بر احداث مراکز درمانی و بیمارستان‌های خیریه و موقوفه کنند، ثمرات ارزشمندی در رشد و پویای وقف در جامعه با توجه به نیاز اجتماعی خواهد داشت. بر این مبنا نوشتار حاضر، پژوهشی نظری با رویکردی اجتماعی، مذهبی به شیوه توصیفی - تحلیلی و مستند به منابع مکتوب و کتابخانه‌ها است، و هدف آن بررسی وقف کارآمد در حوزه سلامت جامعه است که در حال خدمت‌رسانی به اقشار مختلفی از توانمندان و نیازمندان جامعه هستند.

واژگان کلیدی؛ خدمات سلامت، مراکز درمان، وقف کارآمد، هیئت‌های حسینی

*. دکتری تخصصی باستانشناسی هنر و معماری اسلامی
Zahra_pourshabanian@yahoo.com

مقدمه

وقف کارآمد، فعالیت‌پویا، زنده و عجین با کارکردهای اجتماعی است؛ در جامعه و فرهنگ اسلامی خصوصاً فرهنگ ایرانی - اسلامی، وقف نماد پویایی فعالیت‌های اجتماعی محسوب شده است. عملکرد همه‌جانبه وقف در طول تاریخ این امکان را فراهم می‌سازد، تا تأثیرات مثبت و ارزشمند آن متناسب با نیاز روز جامعه تعریف شود. ارکان مذهبی وقف در فرهنگ ایرانی - اسلامی همواره شاخص‌های کیفی در اجتماع را ایجاد و پرورش نموده است، نمونه بارز این نگرش احداث مراکز درمانی باهدف بهره‌برداری صحیح به‌منظور ارائه خدمات درمانی و بهداشتی به افراد جامعه است که با نیت مذهبی واقفین و خیرین درآمیخته است. یکی از نیت‌بنیادین در این راستا نهضت عاشورا و زنده نگاه‌داشتن قیام امام حسین علیه السلام است که به‌عنوان یکی از شاخص‌ها در گرایش به وقف‌های اجتماعی و مذهبی از آن صحبت شده است. نهادهای مردمی، خادمان و بزرگان دینی، رجال و درباریان حکومتی، افراد جامعه در طول تاریخ و زنان در طی دوران‌های مختلف باهدف زنده نگاه‌داشتن نام امام حسین علیه السلام وقف‌ها و خیراتی را در جهت نیت مذهبی در نظر داشتند که در جامعه ایجاد نموده‌اند. در جامعه مدرن امروزی اعتقادات مذهبی رکن مهم و اساسی به‌حساب می‌آید و در جهت حفظ و گسترش ارکان این اعتقادات با هدف‌های نوین می‌توان کارکردهای متناسب با نیاز جامعه را به نحو شاخص‌تری ایجاد نمود. با این هدف وقف کارآمد همانند ساختن مراکز درمانی، بیمارستان، مراکز بهداشت و نظایر آن در جهت رفع نیازهای جامعه با همان نیت زنده نگاه‌داشتن اهل‌بیت و نام امام حسین علیه السلام می‌تواند به تقویت ارکان اعتقادی جامعه کمک کند، بررسی ابعاد وقف در این بُعد شناخت جامع‌تر از گستره وقف‌های اجتماعی، اقتصادی با درون‌مایه مذهبی را امکان‌پذیر می‌سازد.

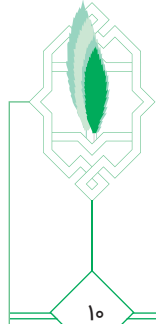
روش پژوهش

مطالعات کتابخانه‌ای دیدگاهی روشن و جامعی نسبت به موضوع در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد، بر این مبنا اسناد و متون مذهبی، فرهنگی و اجتماعی در راستای موضوع مورد مطالعه مورد بررسی قرار گرفته است، و داده‌های حاصل از مطالعات با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی بیان گردیده است.

منابع مطالعاتی بر مبنای طرح پژوهش شامل کتاب‌های مذهبی، فرهنگی و اجتماعی است، منابع مذهبی شامل کتاب‌های در خصوص نهضت عاشورا و بررسی ابعاد آن است، گروه دیگر شامل منابع و مقالات در خصوص وقف و کارکردهای گسترده آن است در هر یک از منابع فوق مطالب در حوزه موضوعی خاص بیان شده است در مقاله حاضر سعی شده با محوریت تأثیرات وقف کارآمد در ایجاد مراکز درمانی و خدمات سلامت توسط هیئت‌های حسینی مطالب عنوان گردد.

۱. وقف با نیت بزرگداشت عزاداری سالار شهیدان

یکی از سنت‌های اجتماعی بسیار شایسته و تأثیرگذار در ایران مراسم عزاداری سالار شهیدان در ماه محرم است که از محل درآمد موقوفه‌های مؤمنان و خیرین تأمین می‌شود. بی‌تردید، اهمیت عزاداری امام حسین «ع» در آن است که، باتدبیر الهی خاندان پیامبر (ص)، یاد نهضت حسینی برای همیشه جاودان شد و این جاودان سازی برای قرن‌ها پایه‌گذاری گردید. اگر بازماندگان شهدا و صاحبان اصلی، در حوادث گوناگون از قبیل شهادت حسین بن علی علیه السلام در عاشورا به حفظ یاد و آثار شهادت کمر نبندند، نسل‌های بعد، از دستاورد شهادت استفاده زیادی نخواهند برد، درست است که خدای متعال، شهدا را در همین دنیا هم زنده نگه می‌دارد و شهید به طور قهری در تاریخ و یاد مردم ماندگار است؛ اما ابزار طبیعی که خدای متعال برای این کار قرار داده است، همین چیزی است که در اختیار و اراده ماست. ما هستیم که با تصمیم درست و بجا، می‌توانیم یاد شهدا و خاطره و فلسفه شهادت را احیا کنیم و زنده نگهداریم. آنچه این یاد را زنده کرد، تلاش بازماندگان حسین بن علی علیه السلام بود، اگر زینب کبری علیها السلام و امام سجاد علیه السلام در طول آن روزهای اسارت چه در همان عصر عاشورا در کربلا و چه در روزهای بعد در راه شام و کوفه و خود شهر شام و بعد از آن در زیارت کربلا و بعد عزیمت به مدینه و سپس در طول سال‌های متمادی که این بزرگواران زنده ماندند، مجاهدات و تبیین و افشاگری نکرده بودند و حقیقت فلسفه عاشورا و هدف حسین بن علی علیه السلام و ظلم دشمن را بیان نمی‌کردند، واقعه عاشورا تا امروز، جوشان و زنده و مشتعل باقی نمی‌ماند. این است که باید یاد حقیقت و خاطره شهادت را در مقابل طوفان تبلیغ دشمن زنده نگهداشت. پیام عاشورا که باید همیشه آن را زنده نگه داشت این است که در میدان‌های مبارزه حق و باطل در هر جا و هر زمان، بی‌تفاوت نباشید، بلکه به یاری حق و تولای ولی خدا قیام کنید و از پیروان باطل و مخالفان امام، تبری بجوید

(جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۵: ۲۲۴-۲۲۵). وقف از جمله احکام دینی و پدیده‌های اجتماعی است که مانند همه پدیده از این دست، مهم‌ترین ویژگی شکلی آن، ذو وجوه بودن آن است. آثار اجتماعی فرهنگ وقف می‌تواند اهمیت پاسداشت ارزش‌های مذهبی عاشورا در جامعه اسلامی را ارتقا بخشد. وقف کارآمد و نوین با نیت پاسداری از ارزش‌های عزاداری حسینی اما متناسب با نیازهای روز جامعه، خدمتگزاران این نهضت را در ترویج مذهب، سلامت، اقتصاد، فرهنگ و اشاعه دیدگاه مذهبی و اعتقادی و نهادینه‌سازی نگاه نوین به جایگاه وقف و شکل‌گیری باورهای جامعه مذهبی در جهت مطلوب هدایت می‌سازد.

۲. وقف کارآمد

وقف و موضوعات مرتبط با آن، دارای ادبیات گسترده و غنی در گستره منابع بخش سوم در جامعه اسلامی است. وقف به اعتبار کسانی که ملک یا مال آن‌ها وقف می‌شود بر دو نوع تقسیم می‌گردد؛ وقف عام و وقف خاص. وقف عام وقفی را گویند که راجع به جهات عامه باشد، مثل مساجد، مدارس و هرچه از این قبیل باشد. وقف دارایی برای امور عام‌المنفعه است از احداث تأسیسات دینی تا انجام امور مذهبی مانند تأمین هزینه عزاداری امام حسین علیه السلام یا سایر معصومین و دیگر امور مذهبی گرفته تا امور اجتماعی مانند کمک به نیازمندان جامعه، احداث مدرسه، بیمارستان و غیره که جنبه همگانی دارد. وقف خاص وقفی است که اختصاص به افراد معینی داشته باشد، به‌طور کلی وقف بر گروه مشخص و خاصی که از جانب واقف تعیین می‌گردد (کنعانی و بهرامی، ۱۳۹۵: ۲). از یک‌جهت دیگر، وقف را به انتفاع و منفعت تقسیم می‌کنند. اما اگر مالکی چند باب مغازه یا باغ یا ساختمان را وقف نمود تا درآمد آن را متولی وصول کند و برای کمک به ایتم یا روضه‌خوانی یا درمان بیماران هزینه نماید این اقدام را وقف منفعت مینامند (سلیمی فر و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۲-۱۳). با توجه به امکانات بالقوه و بالفعل که در جامعه اسلامی وجود دارد، مشارکت مردم و قشرهای مختلف در اداره امور جامعه انگیزه گسترش فرهنگ وقف در جامعه، را باهدف تلاش برای تشویق و ترغیب مردم نسبت به وقف کردن اموال و دارایی خود حفظ می‌کند (جعفری، ۱۳۷۹: ۶). برای تحقق این هدف جامعه باید اطلاعات ارزشمندی از ثمرات معنوی و اخروی وقف و نیز آثار آن در بهبود وضعیت اقتصادی و اعتقادی مسلمین در اختیار داشته باشد (گمشادزهیفر، ۱۳۹۵: ۷). در طول تاریخ و خصوصاً دوران اسلامی مؤسسات و موقوفات ثمربخش خود را در عرصه خدمات پزشکی به دو شیوه نمودار ساخته‌اند؛

۱- ارائه خدمات بهداشتی و درمانی به عنوان ثمره فوری از اقدام به وقف و مشارکت در امور خیریه

۲- بیمارستان‌های خیریه و موقوفه که علاوه بر تدارک بهداشت و درمان به دانشکده‌های پزشکی تبدیل شده و آموزش و تربیت پزشکان و پیراپزشکان را به عهده داشته و دارند.

از آن جا که دانش پزشکی پیشرفته امروزی مرهون خدمات برجسته پزشکان متفکر مسلمان در دوران تمدن طلایی اسلام بوده و از طرف دیگر این موقوفات و مؤسسات خیریه بودند که در آن زمان منابع تأمین‌کننده هزینه لازم برای این حرکت بزرگ گردیدند به‌خوبی مبرهن می‌شود که پزشکی فعلی پایه‌هایی بر دوش موقوفات بهداشتی - درمانی دارد (فرهادی، ۱۳۷۹: ۹). با این نگرش مشخص می‌گردد پدیده وقف دارای حیطه گسترده‌ای از فعالیت و اقدام می‌باشد، تا جایی که اگر به‌درستی هدایت شود، به بسیاری از نیازها پاسخ می‌دهد و هیچ‌گاه جامعه انسانی با کمبودهای اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و فرهنگی روبرو نخواهد شد. اما مهم این است که هم نیازها بر اساس اولویت در سطح افکار عمومی معرفی شود و هم ضرورت آن عینی و متناسب با عواطف و درک و توجه واقفان لحاظ گردد (گمشادزهیفر، ۱۳۹۵: ۷). برای گسترش فرهنگ وقف در جامعه اولین اقدام توجیه فراگیر مردم نسبت به آثار معنوی آن است برای این کار روحانیون، وسایل ارتباط جمعی، خادمان و سرشناسان مذهبی و نظام‌های آموزشی می‌توانند نقش برجسته را ایفا کنند. اقدام مهم دیگر که بیش از هر چیز باعث تقویت، توسعه و ماندگاری این فرهنگ خواهد شد، استفاده از ظرفیت و امکانات وقف مردمی و عام المنفعه با اولویت خدمات اجتماعی و ارائه مطلوب آثار دنیوی در جهت رفع نیازهای اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، اقتصادی، بهداشت، درمان و سلامت است. با چنین رویکردی علاوه بر تفهیم ثمرات اخروی وقف، ثمرات دنیوی بهره‌مندی از موقوفات نیز برای مردم عینی می‌گردد. یکی از عمده نیازهای روز جامعه امروز مبتنی بر درخواست‌ها و نیازها مربوط به تأمین دارو و کمک‌های بهداشتی و درمانی است، ساختن درمانگاه، مراکز بهداشت یا فضای درمانی در یک محله فقیرنشین، تأسیس بیمارستان در مناطق روستایی و شهر، مراکز درمانی تخصصی برای بیماری‌های خاص و مواردی این چنین می‌تواند تأثیرات مثبتی در جهت توسعه فرهنگ وقف کارآمد در حوزه بهداشت و سلامت به وجود آورد و بر رفاه دنیوی فرد و اجتماع اثر گذارد و به این صورت می‌تواند موجبات تحریک انگیزه‌ها برای گرایش هرچه بیشتر به وقف را به وجود آورد (حبیبی، ۱۳۷۹: ۱۶۷).

۳. وقف کارآمد در حوزه سلامت و مراکز درمانی

بررسی تاریخ در حوزه ساخت بیمارستان در ایران نشان می‌دهد، این مراکز در پوشش نهادهای بزرگ وقفی بوده است و به طور عام حوزه سلامت پیوند ناگسستنی با فرهنگ وقف دارد. نام و بقایای بیمارستان‌ها و مراکز درمانی معتبر در سراسر محدوده جهان اسلام در منابع تاریخی صحت این مدعا را تأیید می‌کند. این اهمیت و نگرش به سلامت تا به امروز در جامعه مدرن ادامه دارد (لیموئی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵۸). طی قرن اخیر ده‌ها بیمارستان و درمانگاه در سراسر ایران ایجاد شده و در اختیار بخش دولتی قرار داده شدند که امروزه مراکز پزشکی بسیار مهم و آبرومندی هستند و دانشگاه‌های علوم پزشکی برای آموزش از آن‌ها استفاده می‌کنند نمونه این بیمارستان مرحوم نمازی که یکی از بهترین و بزرگ‌ترین مراکز آموزشی، پژوهشی و درمانی شیراز به شمار می‌رود و جمله اقدامات وقفی در خصوص مراکز آموزش پزشکی است و مرحوم خلیلی در شیراز و بیمارستان‌های فیروزآبادی، امیرالمؤمنین و نظایر این‌ها در تهران می‌باشد (فرهادی، ۱۳۷۹: ۹). این موضوع نشان می‌دهد، در سال‌های اخیر زمینه‌های گسترده برای حضور مردم در کارهای خیریه و اوقاف بیش از گذشته پدیدآمده است، آن چه بیش‌ازپیش اهمیت یافته است، اعتمادسازی و جهت‌دهی در امر وقف است تا موقوفات جدید متناسب با نیازهای زمان باشد (نظام‌زاده، ۱۳۷۹: ۷). بیمارستان‌ها، مراکز درمانی، خانه‌های بهداشت شهری و روستایی عرضه‌کننده خدمات مراقبت‌های بهداشتی در نظام سلامت کشور است و فعالیت‌هایی نظیر مراقبت از زنان باردار و کودکان، آموزش بهداشت عمومی، واکسیناسیون، بهسازی محیط و غیره را به عهده دارد. نبود فضای مناسب درمان، کادر پزشکی مجرب و تمام‌وقت در شهرها و روستاهای پرجمعیت خصوصاً مناطق بی‌بضاعت و کم‌بضاعت لطمات جبران‌ناپذیری بر جامعه وارد می‌سازد و ترمیم آن متحمل بودجه کلان خواهد بود. مراکز درمانی و خانه‌های بهداشت لازم‌تأمین سلامت و پیشرفت و توسعه متوازن جامعه است، مراکز بهداشتی درمانی شهری به‌عنوان اولین واحد ارائه‌کننده خدمات به ساکنین شهرها، مسئولیت انجام فعالیت‌هایی نظیر بهداشت خانواده، بهداشت دهان و دندان، درمان بیماران سرپایی، انجام آزمایشات تشخیص طبی، آموزش به بیماران و غیره را به‌عهده دارد. خانه بهداشت نبض سلامتی در جامعه روستایی است که تأمین امکانات اولیه و دارو، اطلاع از وضعیت بهداشت روانی و جسمی، تأمین غذا و آب سالم و دفع فضولات در روستاها از وظایف آن است (خانجانخانی و دیگران، ۱۳۹۵: ۷)

۴. بهره‌مندی از ظرفیت‌های هیئت‌های حسینی در وقف کارآمد

ایران جامع‌های است که غالب اشکال مشارکت اجتماعی‌اش توسط مردم در بافت و درون ساختار ارزش‌های مذهبی صورت‌گرفته و می‌گیرد. در حقیقت این نکته غیرقابل انکار می‌باشد که اصیل‌ترین احساسات و عواطف و ارزش‌ها و خواست‌های ملت ایران در باورهای ملی و ارزش‌های مذهبی ریشه دوانده است (مسجدجامعی، ۱۳۷۷: ۲۲۲). به عبارت بهتر می‌توان گفت که مشارکت و یاریگری در فرهنگ ایرانی و اسلامی نه تنها عجیب شده است؛ بلکه با تأکید بر جوانب روانی، معنوی و رشد شخصیت فردی و اجتماعی به از بین بردن مشکلات و گشودن راه‌های بسته و خلق مسیرهای تازه کمک می‌نماید (آغاز، ۱۳۸۱: ۲۲۷).

ایجاد روابط سازنده و مسرت و شادمانی با انجام امور خیر، سبب پرورش روح و خودشناسی می‌شود، سعادت و رحمت الهی را در پی خواهد داشت و از آسیب‌ها و معضلات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جلوگیری خواهد کرد. مشارکت‌های اجتماعی تضمین‌کننده رفاه، امنیت، افزایش امید به زندگی و داشتن جامعه سالم است. مشارکت هنگامی تحقق می‌یابد که بی‌تفاوتی و بی‌مسئولیتی جای خود را به احساس وابستگی و مسئولیت بدهد (علوی، ۱۳۷۹: ۳۱). پس از انقلاب اسلامی شور و شعف مردم برای مساعدت به دولت مانند سایر بخش‌ها خصوصاً در امور بهداشت و درمان بسیار چشم‌گیر و درخور ستایش بوده است این مشارکت‌ها علاوه بر سرمایه‌گذاری مردمی به شکلی درآمده که نیکوکاران در قالب هیئت‌های امنای به احداث و تکمیل فضاهای بهداشتی درمانی و تجهیز و راه‌اندازی و اداره کردن آن‌ها به هدایت دانشگاه‌های علوم پزشکی اقدام کرده‌اند این پدیده مورد توجه مسئولان نظام جمهوری اسلامی قرار گرفته و قانون‌گذار در ماده ۱۰ قانون تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی خواستار ایجاد تسهیلات لازم جهت جذب مشارکت‌های مردمی گردید (فرهادی، ۱۳۷۹: ۹). مشارکت اجتماعی و بهره‌مندی از ظرفیت‌های مردمی بانگیزه مذهبی و اعتقادی می‌تواند در سطوح مختلف خرد، میانی و کلان جامعه صورت پذیرد، یکی از این سطوح مشارکت اجتماعی در گروه‌های مذهبی «هیئت‌های حسینی» است. این‌گونه هیئت‌ها علاوه بر نقش مستقیمی که از رهگذر فعالیت‌های مذهبی خود در حفظ اعتقادات مذهبی جامعه دارند. ارزش‌ها، الگوهای رفتاری، نمادها و مصنوعات جامعه را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند. به صورت ناخودآگاه

از مسیر عملکردهای مختلف می‌توانند بر ارکان مختلف اجتماع همانند؛ حوزه سلامت، بهداشت و درمان در جامعه مداخله کنند. افزایش و آماده‌سازی بسترها برای فعالیت‌های داوطلبانه با رویکرد وقف کارآمد یکی از پیش‌نیازهای چنین کنش‌هایی در جامعه است. استفاده از ظرفیت عمومی به‌موازات اقدامات دولتی به انضمام عنصر مشارکت شهروندان منجر به رفاه و بهبود نسبی کیفیت زندگی مردم می‌شود و زمینه‌های ارتقا تحولات اجتماعی را فراهم می‌سازد (موسوی - هندی، ۱۳۹۵: ۱۱-۱۰).

۵. اجرای طرح بهداشت و سلامت

خیرین و واقفان سلامت کشور بازوی مردمی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی هستند. اعمال خیر و صالح و ورود وقف به حوزه سلامت می‌تواند غم و رنج و آلام مردم را کم کند و تا حد زیادی از میزان مرگ‌ومیر بکاهد. با وجود تأکید بر بهره‌گیری از نیروی جمعی و مردمی در بهبود شرایط سلامت کشور و نیز بیان این موضوع که اکنون پروژه‌های بزرگی در کشور به همت خیرین و واقفان سلامت در حال ساخت است و تجهیزات موردنیاز در مراکز کمتر توسعه‌یافته توزیع شده اما بر کسی پوشیده نیست که اهداف خیرین برای ورود به این عرصه متفاوت است. بسیاری از خیرین با ویژگی نوع‌دوستی به مفهوم کمک‌رسانی و یاری دیگران در موقعیت پرخطر و اضطراری و تقسیم اموال یا بخشش به دیگران به امور خیر می‌پردازند، برخی به جهت داشتن تجربه شخصی و درک کمبودهای این عرصه، برخی دیگر باهدف تقرب به خداوند، برخی به سبب اعتقاد به برکت مال در بخشش‌ها و... وارد این عرصه شده‌اند (خانجانی؛ کیانی؛ نیکوکاران و ملک ثابت، ۱۳۹۱: ۲) این نگرش در حوزه بهداشت و سلامت با اعتقادات مذهبی و زمینه ظهور مساعده‌های اجتماعی برای رفع نیازهای جامعه در ارتباط است. با توجه به آن که بخش زیادی از موقوفات کشور در حوزه اهل‌بیت و اقامه مجالس اهل‌بیت همانند؛ مراسم و بزرگداشت ایام شهادت خصوصاً، شهادت سالار شهیدان امام حسین علیه السلام با بیشترین حجم وقف، ولادت اهل‌بیت، احیاء معارف اهل‌بیت و ترویج فرهنگ دینی صرف می‌گردد، می‌توان با راهکارهای متناسب با نیاز روز جامعه نیات را منطبق با شرایط مذهبی واقف به‌روزرسانی نمود. بسیاری از دین‌داران جامعه امروزی ما کمک مالی به ساخت مسجد، یا هزینه‌کردن برای دادن نذری در راه امام حسین علیه السلام را دارای ثواب زیادی می‌دانند، اما این ذهنیت در خصوص وقف در حوزه‌های دیگر همانند سلامت و درمان کم‌رنگ‌تر می‌باشد و شاید

هنوز در افکار عمومی جایگاه اصلی خود را نیافته است (پویافر، ۱۳۹۵: ۱۱). هیئت‌های بزرگ عزاداران حسینی یکی از بهترین گزینه‌های اجرای طرح‌های حوزه وقف کارآمد هستند، این هیئت‌ها با پشتوانه اعتقادی و مذهبی جامعه سالانه موقوفات و خیرات زیادی را دریافت می‌کنند که می‌توان از مجموع این موارد در جهت رفاه عمومی با کارکردهای مشخص بهره برد. ساخت و گسترش مجتمع‌های شاخص درمانی در موقوفات و یا با بودجه خیرات امکان بهره‌مندی طیف وسیعی از افراد جامعه از امکانات آن‌ها در حوزه سلامت را فراهم می‌سازد. ساخت درمانگاه و بیمارستان یکی از لزومات جامعه امروزی است که می‌توان از طریق ساماندهی نيات واقفین مورد ساخت و بهره‌برداری قرار گیرد و عواید حاصل از آن در راستای ارکان مذهبی هیئت‌ها و عزاداری‌های امام حسین علیه السلام در ایام محرم خصوصاً عاشورا موردنظر باشد.

۵-۱ سهام وقف

راهکارهایی همانند بهره‌مندی از سهام وقف که يك وقف جاری است و با پول نقد ایجاد و برای ارائه خدمات به افراد جامعه و با نیت خیر منتشر می‌شود. برای ایجاد سهام وقف نهاد متولی می‌تواند با مقادیر مختلف آن را منتشر نماید. بنابراین همه افراد می‌توانند بر اساس بودجه خود آن را خریداری نمایند. منابع تجهیز شده می‌تواند صرف هرگونه پروژه‌ای شود که برای رفاه و بهبود وضعیت جوامع اسلامی مورد استفاده قرار می‌گیرد، مانند ساخت بیمارستان، کلینیک و درمانگاه و تأمین آب آشامیدنی و غیره در مقابل افراد واقف گواهی‌های وقف را دریافت خواهند کرد که بیانگر آن است که این افراد در توسعه این‌گونه پروژه‌ها مشارکت داشته‌اند، از سوی دیگر سهام وقف ابزاری است که می‌تواند خدمات موردنیاز برای حفظ ارزش موقوفات در جوامع مختلف را فراهم نماید. افزون بر آن پیشنهاد این نوع از سهام وقف، سبب می‌شود که افراد جامعه از هر قشر و توان مالی بتوانند مستقیماً در افزایش ارزش موقوفات و ارتقای بهره‌وری آن‌ها و از همه مهم‌تر در مقوله وقف مشارکت عملی داشته باشند. انتشار سهام وقف ابزاری است که به افراد کمک می‌کند با حداقل مشارکت مالی در جهت اعتقادات مذهبی خود، در توسعه جوامع خود نقش بسزایی داشته باشند (عزیزی، ۱۳۹۵: ۴).

هدف اصلی از ایجاد سهام وقف انباشت سرمایه از طریق تخصیص منابع مالی اقشار مختلف مردم با مقادیر مختلف و هر توان مالی، به‌منظور فراهم نمودن امکانات و خدمات موردنیاز

جامعه است. سهام وقف می‌تواند انتقال مقداری پول توسط واقف و تبدیل آن به سهام وقف به منظور حمایت از خدمات سلامت عمومی و مورد نیاز به منظور افزایش رفاه جامعه باشد. هیئت‌های عزاداران حسینی (به‌عنوان واقفان مردمی)، سهام وقف را از نهاد مشخصی خریداری می‌کند. به بیان دیگر، نهاد ناشر برای پروژه خاصی مانند، ساخت مسجد، مدرسه، بیمارستان، فراهم نمودن تولید امکانات زیربنایی تأمین مخارج بخش‌های مختلف و... سهام را منتشر می‌کند. آنگاه واقف برگه‌ای را دریافت می‌کند که به‌عنوان گواهی وقف است و بیانگر آن است که واقف، سهام وقف را به منظور مشارکت در پروژه خاصی با پرداخت مبالغی خریداری کرده است. این سهام وقف متصف به نهاد ناشر است که به‌عنوان یک صندوق عمل کرده تا بتواند منابع جمع‌آوری شده را برای اجرای پروژه خاص، مدیریت و سرمایه‌گذاری نماید. به منظور اطمینان از پایایی و بقای این‌گونه وقف‌ها، منابع مالی تجمیع شده از دو طریق به نیازمندان تخصیص خواهد یافت. در موردی که پروژه مشخص و تعیین شده، قرار است در یک زمین وقفی تأسیس شود، منابع جمع‌آوری شده مستقیماً به پروژه خاص اختصاص می‌یابد، مانند ساخت درمانگاه در یک زمین وقفی یا ساخت بیمارستان در آن زمین. در موردی که پروژه‌ها در یک زمین عمومی یا خصوصی تأسیس شود، آنگاه منابع تجمیع شده باید سرمایه‌گذاری شود و تنها منابع به‌دست آمده باید بین سه بخش، آن‌گونه که صندوق یا معتمد و امین معین می‌کند تقسیم شود (عزیزی، ۱۳۹۱: ۴-۵).

۵-۲ صندوق‌های داوطلبانه وقفی

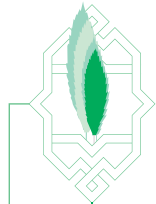
در انجام فعالیت‌های حوزه سلامت یکی از اصلی‌ترین و چالش‌برانگیزترین بخش‌ها، تأمین مالی است. راهکار ایجاد صندوق‌های داوطلبانه حمایت از بیماران و بیماری‌های خاص نوع دیگری از مشارکت مالی است. ارائه مدل بومی صندوق‌های سرمایه‌گذاری موقوفات به‌عنوان نهاد مالی اسلامی در راستای ارتقای فرهنگ وقف در حوزه بهداشت و سلامت یکی از ارکان مهم توجه به حوزه مشارکت‌های مردمی است (خطیب، ۱۳۹۱: ۱). تأسیس صندوق‌های وقفی که از دوره نخست توسط اموال نقدی خیرخواهان تشکیل یافته و واقفان با تصریح به وقف پول خود دارایی این صندوق‌ها قابل تبدیل به سهام و اوراق قرضه یا هر ابزار دیگر مالی که بتواند در بازارهای مالی سود ده باشد، می‌تواند در جهت مصارف حوزه بهداشت و درمان بهره‌جست. متولیان و مدیران صندوق‌های وقفی بر حسب خواسته واقفان تلاش دارند با سرمایه‌گذاری در سهام کم‌خطر، بازدهی اموال

موقوفه را افزایش دهند و منافع آن را در مصارف معین حوزه سلامت هزینه کنند. در قوانین وقفی ایران نیز تصریح شده که متولیان موقوفات به منظور بقای عین رقبات و فراهم آوردن موجبات آبادانی آن‌ها، می‌توانند با استفاده از وجوه نقدی بلا مانعی که بدین امر اختصاص داده می‌شود، «صندوق یا شرکتی» تأسیس نمایند (خطیب، ۱۳۹۱: ۱۴۳). واقفین نیز می‌توانند به طرق مختلف در این اقدام بزرگ سهم شونند

عزاداری و برگزاری مراسم‌های مذهبی محرم اهمیتی فراتر از یک کشور خاص دارد و کشورهای مسلمان در برگزاری این مراسم با یکدیگر در تعامل و مشارکت هستند. از این رو تأسیس این‌گونه صندوق‌های وقفی می‌تواند فراتر از یک منطقه و کشور باشد و حوزه گسترده کشورهای اسلامی را در برگیرد و مسلمانان در برگزاری مراسم سالانه عزاداری می‌توانند با در نظر داشتن منافع صندوق‌های وقفی حمایت‌های عمومی خصوصاً در حوزه ایجاد مراکز درمانی و خدمات سلامتی را در نظر داشته باشند. راهبردهای مخارج و تخصیص دارایی‌های برای صندوق‌های وقفی به‌گونه‌هایی انجام شود که قدرت مصرف از صندوق‌ها بعد از تعدیل برای تورم در طولانی‌مدت حفظ شود. صندوق در قبال واقفان متعهد است که وجوه آن‌ها را به‌گونه‌هایی مصرف کند که حمایت از برنامه‌های موردنظر آن‌ها جنبه دائمی پیدا کند (چکوری و طغیانی، ۱۳۹۱: ۵).

۶. حوزه‌های اجرایی طرح بهداشت و سلامت

پیشرفت‌های روزافزون دانش و تکنولوژی پزشکی، تغییر در شیوه زندگی و رفتار اجتماعی با تأثیر بر الگوی بیماری‌ها و نیازهای پزشکی جوامع در کنار رشد شتابان جمعیت و از سویی محدود بودن منابع انسانی و مالی در کشورهای در حال توسعه عرضه امکانات و خدمات بهداشتی و درمانی را با مشکلات جدی روبرو کرد. در این میان، مثلث فقر، سلامت و توسعه، درک جدیدی است از سلامت در قرن بیست و یکم و تغییرات در تعریف بیولوژیک سلامتی و پیدایی نظریه اپیدمیولوژی اجتماعی فقر، همیشه ریشه اصلی و مادر بیماری‌ها بیان شده است. این در حالی است که در سالیان اخیر، هزینه‌های مراقبت‌های بیمارستانی سرسام‌آور شده است و از طرفی پزشکان هر روز تکنولوژی و تجهیزات جدیدی را برای تشخیص دقیق‌تر و سریع‌تر طلب می‌کنند که علاوه بر هزینه‌ای که تهیه این تجهیزات برای بیمارستان دارد، هزینه‌ای اضافی برای بیمار نیز ایجاد می‌کند. در ایران تاکنون بخش بهداشت و درمان دولتی از نظر کمی و کیفی نتوانسته پاسخگوی نیاز بیمارانش را خصوصاً مخصوصاً تهیدستان باشد و گواه این موضوع بلااستفاده ماندن بخش

عمده‌ای از ظرفیت بیمارستان‌های دولتی کشور است. بررسی این موارد و پژوهش‌های صورت‌گرفته نشان می‌دهد حضور خیرین و واقفان به‌عنوان یک بازوی مهم مالی می‌تواند بیمارستان‌ها را در رسیدن به اهدافشان یاری دهد. در اسلام در قالب‌های مختلف مانند وقف، زکات و قرض‌الحسنه همواره مورد تأکید بوده‌اند، اما در حقیقت پژوهش‌های دانشگاهی این خدمات را نادیده گرفته است (خانجانخی؛ کیانی؛ نیکوکاران و ملک‌ثابت، ۱۳۹۱: ۲).

حوزه طرح‌های بهداشت و سلامت را می‌توان در سه محور فعالیت بررسی نمود؛

۱. آموزش

۲. پیش‌گیری

۳. توسعه مراکز درمانی و سلامت (تهرانی، ۱۳۷۹: ۱۷).

برای حفظ سرمایه‌های اجتماعی، توجه به مسئله سلامت تن و روان باید در اولویت جامعه قرار گیرد تا از این طریق بتوان به اهداف توسعه پایدار در راستای تأمین بالاترین سطح سلامت جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی به‌عنوان ضرورت و اولویت برنامه‌های سلامت جامعه دست‌یافت (موسی‌پور؛ عیانی و سیدکلان، ۱۳۹۱: ۶). در امر آموزش، می‌توان امکانات وسیعی را با استفاده از اساتید دانشگاه و آخرین پدیده‌های علمی به‌کار گرفته و مطالبی را برای بیماران، خانواده آنان، گروه پزشکی و آحاد جامعه به‌صورت فیلم، پوستر، مجله، نشریه، جزوه و کتاب تهیه و انتشار می‌دهد و ثمرات زیادی از این اقدام به‌دست‌آمده است (تهرانی، ۱۳۷۹: ۱۷).

محور دوم فعالیت پیش‌گیری است، وقتی بیمار آموزش‌های لازم را بگیرد، به‌طور طبیعی از برنامه‌های پیش‌گیری استقبال می‌کند، با تقویت این مراکز و پیگیری لازم از بروز مجدد مشکلات سلامتی برای افراد در مناطق مختلف شهر و روستا جلوگیری به عمل می‌آید.

در زمینه توسعه مراکز درمان و سلامت؛ بیماران در هر منطقه و هر نقطه شهر و روستا می‌توانند با مراجعه به نزدیک‌ترین مرکز خدمات پزشکی، اطلاعات لازم را دریافت نمایند. با توسعه مشارکت اجتماعی و تأمین هزینه‌های مادی از جانب هیئت‌های حسینی امکانات و تجهیزات موردنیاز در هر یک از مراکز تأمین می‌گردد و هر مرکز درمانی در هر نقطه به‌عنوان مرکزی پویا و کارآمد خواهد بود (تهرانی، ۱۳۷۹: ۱۷).

نتیجه‌گیری

فرهنگ وقف نقش مهمی در ترویج و توسعه سلامت در طول تاریخ داشته است، بسیاری از مراکز درمانی به پشتوانه وقف و امور خیر پدید آمده‌اند. باهدف گسترش سلامت جامعه افراد بسیاری در طول تاریخ بوده‌اند که دارایی و ثروت خود را در راه تأسیس بیمارستان و مراکز درمانی وقف نمودند. در جامعه امروز نیاز است با برنامه‌ریزی عملیاتی از ظرفیت‌های گسترده وقف برای کمک به جامعه و خصوصاً نیازمندان در حوزه سلامت، بهداشت بهره‌گیری نمود. به همین جهت بهره‌مندی از مشارکت مؤثر گروه‌های اجتماعی و مذهبی «هیئت‌های مذهبی» در راستای ترویج وقف باهدف حفظ شعائر اسلامی و ارکان مذهبی جامعه امری ضروری است. توسعه خدمات رفاهی، اجتماعی، سلامت در دنیای امروز نیازمند حمایت هر چه گسترده‌تر واقفین و خیران می‌باشد. بدون تردید بهره‌گیری هر چه بیشتر و مطلوب‌تر از ظرفیت‌های وقف کارآمد، می‌تواند بسیاری از کاستی‌ها و کمبودهای اجتماعی را برطرف سازد..

کتابنامه

- پویافر، محمدرضا (۱۳۹۵). «از خیر قدسی تا خیر عرفی؛ بررسی پیامدهای مرزبندی بین امور خیر در جامعه ایرانی»، *مجموعه مقالات اولین همایش ملی خیر ماندگار*.
- جمعی از نویسندگان (۱۳۸۳). *اندیشه‌های اسلامی در بستر تاریخ*، ج۱، تهران: پژوهشکده تحقیقات اسلام سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- جمعی از نویسندگان (۱۳۸۵). *پژوهشی پیرامون شهدای کربلا*، تهران: زمزم هدایت وابسته به پژوهشکده علوم اسلامی امام صادق علیه السلام.
- خانجانی، خاطره؛ کیانی، محمدمهدی؛ نیکوکاران، محمدحسین؛ ملک ثابت، سمانه السادات (۱۳۹۵). «بررسی مقایسه‌های حوزه اقدامات خیرین سلامت استان یزد در طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۴»، *مجموعه مقالات اولین همایش ملی خیر ماندگار*.
- سلیمی فر، مصطفی؛ حسینی، سید حامد؛ ارشادی، وحید (۱۳۹۵). «درآمدی بر ابعاد بخش سوم در اقتصاد و نگاهی به عملکرد نهادهای خیریه در شهر مقدس مشهد»، *مجموعه مقالات اولین همایش ملی خیر ماندگار*.
- عزیزی، فیروزه (۱۳۹۵). «سهام وقف، ابزار مالی جلب مشارکت عمومی در امور وقف»، *مجموعه مقالات اولین همایش ملی خیر ماندگار*.
- علوی، علیرضا (۱۳۷۹). «بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها (تجارب جهانی و ایران)»، تهران: سازمان شهرداری‌های کشور.
- کنعانی، افسانه؛ بهرامی، مهناز (۱۳۹۵). «شرایط فقهی، حقوقی ارکان وقف»، *مجموعه مقالات اولین همایش ملی خیر ماندگار*.
- گمشادزیهفر، عبدالله (۱۳۹۵). «مفهوم‌شناسی واژه خیر»، *مجموعه مقالات اولین همایش ملی خیر ماندگار*.
- لیموئی، فرناز و دیگران (۱۳۹۵). «اهدای جسد و جایگاه وقف در آموزش پزشکی»، *گام‌های توسعه در آموزش پزشکی*، دوره سیزدهم، شماره ۳.
- موسوی، میرطاهر؛ هندی، حمیدرضا (۱۳۹۵). «کنشگری در امور خیریه به‌مثابه سرمایه اجتماعی»، *مجموعه مقالات اولین همایش ملی خیر ماندگار*.